

Kunstikursus 8. osa: Ärge küsige, mis on mu nimi

Eero Epner
08. mai 2014

Konrad Mägi „Naise portree”, 1922–1924

Mikkeli muuseumis on septembri alguseni avatud näitus „Kuldaja värvid. Eesti klassikaline maalikunst Enn Kunila kollektsioonist”. Eesti Päevaleht tutvustab igal neljapäeval ühe selle näituse maali taustalugu.

„Karistusseadustiku § 239 täiendatakse lõikega 2, mis näeb ette kvalifitseeriva tunnuseks tingimuse, kui see on toime pandud näo varjamisega näokatte või maskiga või muul viisil, mis takistas isiku tuvastamist.” Nii kirjutati mõned aastad tagasi avaliku koosoleku seaduse muutmise seletuskirjas. Hetk ei olnud juhuslik.

Just oli olnud pronksiöö, mil paljud varjasid oma nägu maskidega. Nii ei tohi enam juhtuda, mõeldi. Sest kui keegi on anonüümne, siis pole küsimus ainult tema tuvastamises. „Kuna näokatte kasutamine suurendab isiku anonüümsust, siis võib see isikuid innustada õigusvastaste ja vägivaldsete tegude toimepanemisele.” Teiste sõnadega – anonüümsus muudab inimese vägivaldseks. Anonüümsus ei ole tähendusteta mäng. Anonüümsus on oht, tabu, ähvardus.

„Kärbeste jumala” pärand

Demonstratsioonide maskikeeld ja selles peegelduv ühiskondlik anonüümsushirm pole ainult Eestile omane. Tarmo Jüristo on meenutanud hommikut, mil Occupy Wall Streetil osalejate juurde saabus veoauto, kust laaditi maha tuhat Guy Fawkesi maski. Käes oli Halloween – ainus päev aastas, mil oli New Yorgis lubatud rohkem kui viiel inimesel korraga maski kanda.

Kuid millest säärane iha tõmmata kriips peale anonüümsusele? Jah, ühelt poolt soov tuvastada kurjategijaid – nii tänaval kui ka näiteks internetis, kus anonüümsed trollid on hulga brutaalsemad kui oma nime all esinejad. Ja me kõik oleme lugenud „Kärbeste jumalat”, kus lapsed panid ette maskid ja muutusid julmeks. Me usume seda siiani.

Kui keegi ei soovi esineda oma näo ja nimega, on tal ilmselt kalduvusi vägivallaks. Anonüümsus ei ole normaalse inimese soov. Normaalne inimene soovib, et tema identiteet – nägu ja nimi – ei kaoks kunagi.

Ehitustrustist ta pole

Me ei tea siiani, keda on kujutatud Konrad Mägi portreel. Selle pealkiri on lihtne: „Naise portree”. See ajab närvi. Kunstiajaloo ei lepita, kui kellegi portree on anonüümne. Sellel näitusel on väljas veel üks Konrad Mägi portree, mille pöördele on kirjutatud „Alvine Käppa”. Kes ta oli? Sorisime arhiivides. Lugesime vanu ajalehti. Saime teada tema sünnikoha, tema ema ja isa nime, vendade ja õdede arvu. Leidsime viiteid tema rahalisele olukorrale ning uurisime välja Alvine Käppa perekonnaseisu.

Üks arhiividokument tõi meieni tema 1943. aasta ülekuulamisprotokolli, mis ei varjanud meie eest enam eriti midagi: saime teada isegi Alvine silmade ja juuste värvi ning pikkuse (150 sentimeetrit). Lõpetuseks leidsime üles tema sugulased, kes vastasid meie kirjadele ja lahendasid saladuse: Alvine Käppa oli Pallase kunstikooli üks esimesi modelle ja elas 99-aastaseks. Müsteerium oli lahendatud, saladus oli saanud vastuse. Selleks ei kulunud rohkem kui paar tundi arvuti taga.

Kuid kes on kõrvaloleval maalil? Me ei tea seda. Mõni aasta tagasi oli see maal väljas ühel näitusel. Hiljem tuli meie juurde üks vanaproua, kes ütles, et modelliks on tema omaaegne tuttav, juudi tütarlaps, kes töötas aastaid pärast maali valmimist ehitustrustis sekretärina. Me kontrollisime veidi andmeid ja kõik siiski ei klappinud. Me ei tea siiani, kes ta on. Ta on anonüümne. Ja suure tõenäosusega lähebki ta igavikku anonüümsena.

Konrad Mägi puhul pole see imestada. Ta maalis sageli naisterahvaid, kes ei saanud maalidel nime. Kuigi portree, ei tähendanud „portree” Mägi jaoks seda, et me tunneksime ära konkreetse inimese tema individuaalsuses. Isegi modellid ise võisid olla üllatunud, kui Mägi maali nägid. Asi ei olnud küündimatuses, kuigi Mägile on ette heidetud vähest joonistusoskust, mis portreekunsti puhul ei tule just kasuks. Asi oli kunstniku tahtes.

Konrad Mägi portreedel mõjuvad naised väga ühesugustena. Ikka need suured silmad, tiisikusehaige mõisaproua kahvatu nahk, pikad sõrmed, madonnalik ilme ja olek. Nad muutuvad ühesugusteks ja kaotavad oma inimliku eripära. Tänapäeval on see hirmutav mõte. Ajastul, mil individuaalsus, iga kodaniku arvamus ja maskide langemine on rohkem hinnas kui kunagi varem, tundub anonüümsus meile mitte ainult ühiskondliku ohuna.

See tundub meile ka lihtsalt arusaamatu. Miks peaks keegi igatsema anonüümsust? Ja kui portree on parim võimalik garantii kellegi isikupära igaveseks jäädvustamiseks, siis miks on kunstnik maalinud portree, mille modell jääb meile alatiseks tundmatuks ja on kellegi teisega – oh õudust – veel ka tagatipuks sarnane?

Ent Konrad Mägi oli tõesti silmatorkav kunstnik. Tema portreed mõjuvad just tänu sellele, et modellid neil on ühesugused ja kaotavad eripära. Nii annab veidi järele tellimismaik – sest nii modell kui ka ühiskond tellisid äratuntavust. Selle asemel muutub inimene Mägi maalidel abstraktseks, ta muutub üldistuseks.

Mask annab vabaduse

Me ei näe seda inimest, vaid inimest kui säärast. Ja kuigi ei ole olemas inimest kui säärast, siis kunstil on vabadus anda inimesele mitte ainult õiguse esineda ajaloos oma nime ja näoga, vaid ka õiguse olla anonüümne. Individuaalsus on inimõigus. Samamoodi on seda ka anonüümsus.

Muide, kui küsisin ühe näitleja käest, mida ta tunneb, kui mängib maskiga, ta andis umbes sellise vastuse: „Ma tunnen end loominguliselt palju inspireerivamalt. Ma liigun aladele, mis ei vaja välist hinnangut, tuleb leida uus vahend, et end selgitada. Mask annab mulle vabaduse. Mul on vähem häbi.”

Karistusseadustik sellist võimalust ette ei näe.